

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN BIOMÜXTƏLİFLİYİ, TORPAQ VƏ SU EHTİYATLARI

İradə Hüseynova

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti
AMEA-nın Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutu*

Məlumdur ki, 30 ilə yaxın bir müddətdə işğal altında qalmış Qarabağda ermənilər tərəfindən beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə, ümumbəşəri dəyərlərə zidd olaraq biomüxtəliflik, yeraltı və yerüstü sərvətlər talan edilmiş, meşə, otlaq, torpaq və su ehtiyatlarından düşmənçsinə istifadə olunmuşdur. Təəssüf ki, bu müddətdə bu ərazilərdə hər hansı tədqiqat işi aparmaq mümkün olmamışdır. Qürurverici haldır ki, Azərbaycan ordusu Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə torpaqlarımızı işğaldan azad etmiş, beləliklə, Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su resurslarının tədqiqi, bərpası, mühafizəsi və səmərəli istifadəsi üçün tarixi şans yaranmışdır.

Bildiyimiz kimi, Qarabağ özünün təbiəti, landşaft örtüyü, iqlimi, flora və faunası, mədəni bitkilərin xalq tərəfindən yaradılmış qiymətli seleksiya nümunələri, torpaq və su resursları, becərilən bitkilərin və təsərrüfat sahələrinin müxtəlifliyi ilə həmişə seçilmişdir. İşğaldan öncə burada çoxsaylı nadir, o cümlədən Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmiş bitki və heyvan növləri, qoruq və yasaqlıqlar mövcud olmuşdur. Buna misal olaraq, Zəngilan rayonu ərazisində Bəsitçayın dərəsində yerləşən və Avropada yeganə təbii çinar meşəsini, Laçın rayonunun yüksək dağlıq ərazilərində 100-dən artıq bitki növünün qorunduğu Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğunu, qırmızı (qızılı) palıdın mühafizə olunduğu Laçının Hacısamalı meşəsini, Qubadlı və Laçın ərazisində qırmızı palıdın, qoz ağaclarının, vələs, ağcaqayın, yemişan, ardıc və s. bitdiyi Qubadlı Dövlət Təbiət Yasaqlığını və digər əraziləri göstərmək olar.

İşğaldan əvvəl aparılmış tədqiqatlara əsaslanaraq, Qarabağda 2500-ə qədər ali bitki növünün bitdiyini demək olar. Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının I nəşrinə daxil edilmiş nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bitkilərin bir çoxu Qarabağdan təsvir edilmişdir. "Qırmızı kitab"ın II nəşrində 8 Qarabağ endemi haqqında məlumat verilmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin meşə fondu 228 min hektardan çox olmuşdur. Son məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, 54 min hektar meşə fondu tam talan edilmişdir.

Region hər zaman fauna müxtəlifliyi ilə də seçilmişdir. Çoxsaylı növlər Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının II nəşrinə daxil edilmişdir. İşğal olunmuş ərazilərdə həşəratlar faunasının 56 növü nadir, endemik və nəsli kəsilmək təhlükəsindədir. Qarabağın daxili su hövzələrində 12 növ balıq yayılmışdır ki, onlardan 7-si Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə Təşkilatının qırmızı siyahısına da daxil edilmişdir. 1993-cü ilə qədər Qarabağ ərazisində 16 dəstəyə, 57 fəsiləyə daxil olan 288 növ quş qeydə alınmışdır. Bunlardan 50 növ "Qırmızı kitab"ın II nəşrinə daxil edilmişdir. Qarabağ ərazisində işğala qədər 6 dəstəyə mənsub 64 məmali növü (bəzi müəlliflərə görə 70, digərlərinə görə 61 növ; bunların da 24 növü Azərbaycanın "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir) qeydə alınmışdır.

Qarabağda dinc quruculuq işlərinə ilk növbədə torpaqların yeni uçotunun aparılması ilə başlanılacaq, yəni əkin, őrüş, biçənək və otlaq sahələrinin konturları müəyyənləşdiriləcəkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Qarabağ su ehtiyatlarının da böyük potensialı ilə fərqlənir.

Kiçik Qafqazın böyük ərazisinin Ermənistan tərəfindən işğalı, burada aparılan hərbi əməliyyatlar və işğalçıların qadağan edilmiş silahlardan istifadəsi nəticəsində bölgənin unikal biomüxtəlifliyi və işğalçıların qadağan edilmiş silahlardan istifadəsi nəticəsində bölgənin unikal biomüxtəlifliyinə, təbii landşaftlarına, torpaq və meşə örtüyünə, su mənbələri və suvarma sistemlərinə ciddi ziyan vurulmuşdur. Bu gün Ermənistanla bağlı milli təhlükəsizliyi təhdid edən amillər mövcuddur. Azərbaycanın su resurslarının müəyyən bir hissəsi olduqca çirkənlənmiş transsərhəd çaylar vasitəsilə Ermənistan ərazilərindən daxil olur.

İşğal nəticəsində ümumən kənd təsərrüfatı sisteminə və eləcə də regionda aparılan aqrar tədqiqatlara ciddi ziyan dəymiş, mövcud imkan və resurslardan xalqımızın rifahı naminə istifadə etmək mümkün olmamışdır. Ənənəvi bitki sortlarının əksəriyyəti işğal nəticəsində məhv olmuş, bir qismi isə ermənilər tərəfindən özünüküldürülmüşdür. Eyni sözləri yerli qoyun, keçi və ev quşları cinsləri

haqqında da demək olar. Bu mənada zona üzrə genetik ehtiyatların bərpası, toplanaraq mühafizəsinin təşkili kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından vacibdir.

1950-1989-cu illərdə Ağdərə bölgəsində AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun 1694 hektar torpaq sahəsi olan Qarabağ Elmi Tədqiqat Bazası mövcud olmuşdur. Mədəni bitkilərin və kənd təsərrüfatı heyvanlarının region üçün səciyyəvi genetik ehtiyatlarının toplanması, öyrənilməsi, seleksiyada istifadəsi, yeni bitki sortları və heyvan cinslərinin ilkin toxumçuluğunun və damazlıq işinin təşkili və yayılması ilə məşğul olan bu baza işğalçılar tərəfindən zəbt və talan edilərək mənimlənməmişdir. Hazırda bazanın 1000 ha sahəsi tam azad edilmiş, 700 hektara yaxın ərazi isə hələ də sülhməramlıların təsir dairəsindədir.

Cənab Prezident İlham Əliyevin bölgənin bərpa edilərək yenidən qurulacağı barədə bildirdiyi fikirlərin işığında Azərbaycan elminin müvafiq sahələrinin üzərinə bir sıra mühüm vəzifələr düşür. Bunlardan irəli gələrək, Qarabağın davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün Azərbaycan elminin bütün resurslarını səfərbər etmək, ən qısa zamanda regionda müxtəlif istiqamətlərdə multidissiplinar elmi tədqiqat fəaliyyətlərinin bərpasına və intensivləşdirilməsinə nail olmaq lazımdır.